

1962
2951

licisztikára, és megkérdem a forgatókönyvtől; akkor hát mi újat mondasz ezen túl? Valamiféle kontárszelekcio alakult ki ennek következtében, és ha a művészeti állásfoglalás nem illusztratív, hanem megsejt valamit, valamivel többet akar mondani, akkor idegesség vesz erőt rajtunk — és félni kezdünk és elkezdődik az a folyamat, amit úgy lehet mondani, hogy „legyen is meg ne is legyen”. Szóval nikotexezzzük a problémát. Valahogy úgy gondolkozunk, hogy 60—62 százalékban már mégis ott tartunk, hogy azért mindenféle problémát felvethetünk, de rendkívül vigyázzunk arra, hogy a problémákat és a konfliktusokat legömbölyítsük. Nagyon vigyázzunk arra, hogy az igazságot hazugsággá formáljuk, pedig ha ezt az erőfeszítést egy egyéni, tehetséges, nagy mű létrehozására fordítanánk, akkor — enyhén szólva — nem ott tartanánk, ahol tartunk. Ugyanez vonatkozik arra is, ha kényes, kényelmetlen dolgokról van szó, akkor ugyanis sokkal könnyebben magától érthetődőben lehet azt kimondani, hogy ne legyen. Ez természetes. Pedig azt is mondhatnánk, nagyon gyakran könnyű alátámasztani azt, hogy ne legyen, tudniillik újat mondani nem könnyű. Ahogy egy tudósna nem könnyű új dolgot felfedezni, úgy egy művésznek sem könnyű új dolgot kimondani. S ahogy egy tudósna is nagyon sok összjátékra van szüksége ahhoz, hogy egy eredményre jusson, ugyanúgy a művésznek is közös erőfeszítésre volna szüksége ahhoz, hogy egy műalkotást

létrehozzon. De egy ilyenfajta helyzetben és légkörben ez szinte lehetetlen. Ehhez még hozzátesszem azt, milyen irgalmatlanul nehéz behatolni a problémák mélyébe, teljes realitással látni, így jön ki aztán ebből nemcsak szürkeség, nemcsak közepszer, hanem mindaz, amit mi és mások, meg főleg a nagyközönség elmond filmjeinkről.

Nos, fel lehet vetni azt a kérdést, miért alakult ki ez a helyzet, ha Horváth ezt ilyen világosan látja? Miért alakult ki ez a helyzet egy olyan időszakban és olyan helyzetben, amikor a stúdió megkapta az önállóságot és a döntés jogát? Egyrészt azért alakult ki ez a helyzet, mert Horváth sem vonta ki magát ezek alól a befolyások alól, és én rábeszéltem a Makkot a képviselőre, meg arra, hogy ott a film végén ölelkezzék a fiú a lánnyal, rábeszéltem őt erre és érveltem, képviseltem ezt az álláspontot. És amikor kijött, Szecsódi elvtárs került ebbe a helyzetbe, hogy azt mondta: milyen jó filmet csináltak volna maguk, de mi az istennek az a deus ex machina, ott a végén? És ezt Szecsódi elvtárs akkor állapította meg, amikor elkészült a film. Valami furcsa folyamat ez, ne haragudjanak, hogy ilyenekről beszélek. Olyan nehéz most visszagondolni a XXII. kongresszus előtti időszakra; azt hittem akkor, hogy egy bátor tettet hajtok végre, mint igazgató azzal, hogy meg merünk csinálni egy olyan filmet, mint az *Igéret földje*, minden zavarosságával, ki nem mondottságával. Hogy nem azt mutatja, mint

egy tíz évvel ezelőtti nagy építkezési film, ahol valami dzsinnek varázserő segítségével betonfalakat emelnek, hanem sár van és ökrök húznak ki elakadt teherautókat. Mondom, azt hittem, hihetetlenül bátrak vagyunk ezt megcsinálni és ennek atmoszférája van, közönségünk pedig köp az összes ökrökre és minket azonosít az ökrökkel és messze van tudatban, követelményben, ítéletképességben azon, hogy ilyennel hagyja magát kifizetni.

Én ezt bátorságnak gondoltam, de messze túl vannak a közönség igényei az ilyenfajta álbátorságtól. Azt hittem, nagyon bátor vagyok, amikor először MáriaSSyval és Makkal a *Megszállottak* témáját támogattam, hogy ezt a fajta kommunista magatartást megmutatjuk, ez egy nagyszerű dolog, a bürokráciát bíráljuk és emberi tartalommal töltjük meg ezt a kommunista magatartást. Ezek a tények is megvannak a filmben, de valahogy hazuggá válik az egész azzal a meghátrálással, azzal a kompromisszummal, amivel megoldottuk.

Szóval ez az egyik oka ennek a jelenségnek. A másik ok a művészekben keresendő, mert azon a nevelésen mentek keresztül, amire neveltük egy évtizeden át, tudniillik nem arra, hogy legyen önálló, saját látásuk a világ dolgairól, hanem hogy ne legyenek önállóak, hanem az én szememmel nézzék a világ problémáit és dolgait és ilyen körülmények közt könnyű Katót táncba vinni. Ez is hozzájárult a mai helyzet kialakulásához.

FILM-ÜGY VAGY VÍZ-ÜGY?

Készül most a Hunnia Filmstúdióban egy film, amelynek ideiglenes címe: *Megszállottak*. Az *Élet és Irodalom* olvasói értesülhettek már erről, Szabó Pali bácsi nemrég megjelent széphan-gyú cikkéből, de az irodalmi forgatókönyv első változatát közölte az *Új Írás* októberi száma is. A címben jelzett időszerűtlen ügyet az Országos Vízügyi Főigazgatóság kavarta a film forgatókönyve körül.

A film története egy Népszabadság-beli riport nyomán született. A maradi és az új módon gondolkodó és cselekvő emberek harca áll a középpontjában. A történet háttérében az a harc húzódik meg, amelyet a valóságban dr. Fekete István és Mohácsi Károly vívott Magyarországon a csó-kutas öntözési rendszer elismertetéséért. Talán mondanunk sem kell persze, hogy az alapötletet a forgatókönyv általános érvényűvé szélesítette. A forgatókönyvet illetékeseink dicséretes gyorsasággal elfogadták, gyártását engedélyezték, s a rendező [Makk Károly — A szerk.] a munka java részén már túl is van.

Mi hát akkor a baj?

A baj ott kezdődik, hogy az Országos Vízügyi Főigazgatóság, minthogy a filmben öntözésről is szó van, elengedhetetlenül szükségesnek tartotta, hogy az ügybe beleavatkozzon. A film gyártói közölték ugyan, hogy nem dokumentumfilmről van szó, ez egyébként az *Új Írás*ban megjelent kisregényből is nyilvánvaló, a Főigazgatóság mégis makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy „segíthessen”. Közöltük, hogy a filmnek van már szakértője, s megítélésünk szerint mindkét szakértő kiváló szakember. De minthogy a két szakértő nem az Országos Vízügyi Főigazgatóság alkalmazottja, a Főigazgatóság ismeretlenül is kétségbe vonta hozzáértésüket.

Mégis, gondolva arra, hogy igazi segítségről van szó, igyekvésüket köszönettel fogadtuk, bár már az első megnyilvánulásuk sem volt valami szívdertő: „*Meg akarjuk kímélni az elvtársakat az egyoldali befolyásolástól (!), de természetesen csak akkor szólunk bele, ha szakmai ferdeségeket találunk.*”

Alapjában véve persze nem nagyon

értettük, miért szívügye ez a film az Országos Vízügyi Főigazgatóságnak, mindaddig, amíg azt nem mondták, hogy ők az úgynevezett régi módon gondolkodó figurákban önmagukra ismertek.

Ez ellen nem lehet tenni semmit, pláne, hogy a valóságban is — s erről Szabó Pali bácsi is tudna még néhány dolgot mondani — hosszú időn át akadályozták a csó-kutas öntözési rendszer elterjedését. Nekünk már illett volna tudnunk, hogy a mai bürokrata már megtanult mosolyogni, és helyénvaló szövegeket hirdetni. Aki lusta, természetesen nem kiabál arról, hogy lusta. Aki aljas, fél aljasnak mutatkozni. Diplomáciai asztalhoz kell kényszeríteni az ellenfelet, hogy ultimátumot adhassunk neki. És mi, teljesen értelmetlenül leültünk ehhez a tárgyalóasztalhoz. A tárgyalást megelőzte már néhány levél. Az egyik még csak a szakmai tévedésektől akart megóvni bennünket. A másodikkban már olyan kitételek voltak, hogy az a két ember, aki a csó-kutas öntözést sikerre vitte Magyarországon, semmi másért nem cselekedett, csak a várható feltalálói, illetve újítói prémiumért. Miért dicsőítünk mi em-

A legdöntőbb kérdést azonban ott látom, hogy az egész irányítás és orientálás a mi filmjeinknél tapasztalható volt, kettős volt. Elvben bátorító jellegű és a gyakorlatban fékező jellegű volt, szinte kivétel nélkül minden esetben. Ilyen körülmények közt nem tudtunk tovább jutni, mint ameddig eljutottunk. És ha ez nem változik meg, akkor jöhet a nagy átszervezés. Én nem tudom, hogy tervbe van-e véve vagy nincs. Nekem szemrehányást tesznek — igazuk van —, hogy nem hívtam össze a stúdió művészeit, de el tudom képzelni, hogy ha különböző átszervezési tervek megszületnek, akkor engem is megkérdeznek, nem azért, mintha az én véleményem döntő lehetne, de legalábbis ismerjék a véleményemet, hogy milyen is lehet a nagy átszervezés. Lehetnek olyan változások, amelyek után azt lehet mondani, hogy még egy évig türelemre van szükség, de biztos vagyok abban, hogy nem jutunk tovább, ha az alapproblémát meg nem oldjuk, ha a művészet irányításának színvonalát nem emeljük a párt egész munkájának, politikájának színvonalára. Ha nem engedjük a szocialista realizmuson belül a szo-

cialista világnézet mellett a realizmus teljes érvényesülését minden vonatkozásban, akkor nem fogunk tudni egyetlen lépéssel továbbjutni. Erről mélyen meg vagyok győződve, s ebben a vonatkozásban a stúdió önállósága nem segít, mert az van is, és nincs is.

Nem akarok most különösebben hivatkozni arra, hogy az önállóság időszaka alatt is történtek olyan dolgok, mint ez a „madár”-ügy, és egy sor más ügy. Nem akarok a színész-kérdésbe sem belemenni. De egyetlen esetben nem fordult elő, hogy amikor a felső vezetéshez fordultam színész-problémával — néha sikerült az igazgatóval vagy Jeneivel megegyezni színészügyben —, egyetlen esetben sem állt mellénk a minisztérium. Ez biztos. Így önállóan vezetni, hogy nincs színészünk és nincs színész-stúdiónk, ahol a magunk önellátására félig-meddig be tudunk rendezkedni, nem lehet.

Felmerült az a bizonyos vétőjog, ami a Hunniánál volt, hogy legyenek egyes kiemelt filmek, amelyeket a felsőbb vezetés dönt el. Azután Révész elvtárs elállott ettől a tervtől, viszont ezzel párhuzamosan alakult

ki a gyakorlatban az a megoldás, hogy a stúdió terveit a forgatókönyvek alapján kell megtárgyalni, tehát nem a tématervek, hanem a forgatókönyvek alapján.

Megmondom: amellett, hogy nagyon fontos volt az utolsó tervtárgyalás, én ezt elhibázott módszernek tekintem, és ez az, ami semmissé teszi a vétőjog leadását.

Mi a helyzet? Ilyen vonatkozásban állítom, hogy rosszabb, mint volt, mert félig kész forgatókönyveket olvasnak a bizottság tagjai ott a Főigazgatóságon, és ott vannak a forgalmazási szervek képviselői, a szak-szervezet és mások. A félig kész forgatókönyveket olvassák, és akkor már a forgatókönyvek alapján, s nem a téma alapján foglalnak állást, hogy mit csináljunk meg, és mit ne csináljunk meg. Állítom, hogy egy olyan megbeszélés, amely tizenkét forgatókönyv alapján egy délután akarja eldönteni, miből csináljunk filmet és miből ne — ez az oly sokat szidott Dramaturgiai Tanácsunk paródiája. Ez teljes félreértésre ad alkalmat, és hogy milyen félreértésre, mondok példát.

Ott különösen erősen bírálták Zolnaynak és Rényinek a forgatókönyvét azzal, hogy privatizáló témák, elfordulás és háromszög történetek, és hasonló megjelöléssel szolgáltak. Pedig ha egy kicsit alaposan megnézzük Rényi könyvét, például a *Mindennap élünk*et, egy olyan alapvetően fontos problémát vet fel, mint azt, hogy elég-e úgy élni, hogy csak azzal

bereket, akik anyagiasak, akiket a pénzszerzési vágy hajt?

Hogy a pénzszerzési vágy hajtotta-e őket, arról talán érdemes megjegyezni, hogy ők úgyszólván a saját szakállukra, néhány állami gazdasági kommunista vezető támogatásával a bürokrácia megannyi labirintusát megkerülve, pozíciójukkal és egzisztenciájukkal játszva verték keresztül sok fórumon ezt az ügyet.

Az első tárgyalás légköre egyszerűen megalázó volt. Utólag az ember persze már mélységesen csodálkozik, miért kellett leülnie olyan emberekkel, akiknek az ügyszó pusztán annyi közül van, hogy a történet háttérében egyfajta öntözés áll, s hogy a Főigazgatóságon ebből a történetből egyesek magukra ismertek.

Dehát leültünk. Másodszor is.

A második tárgyaláson a Főigazgatóság előbb kért. Azt kérte, hogy a film konfliktusa ne az legyen, ami.

„Én rábeszéltem Makkot a képviselőre”
Makk Károly: *Megszállottak* (1962)
Básti Lajos, Ladányi Ferenc, Kállal Ferenc

törődjünk, hogy a gyárban mennyit keresünk, mennyit tudunk maszekmunkával összeszedni? Ha nem törődünk más emberrel, lehet úgy élni?

Ezt a rendkívül elterjedt és a munkásosztályon belül élő kispolgári attitűdöt tárgyalja ez a forgatókönyv. Semmi köze nincs a háromszög problémákhoz, a privatizáláshoz. A mi morális helyzetünk egyik alapvető problémáját veti fel. Vitatható, hogy jó-e ez, vagy nem. De magát a témát kifogásolni csak a dolgok teljes meg nem értése alapján lehet.

Bocsássanak meg, hogy ilyen hosz-

„[I]at ne merjete kitalálni!”
Herskó János: Két emelet boldogság (1960)
Garas Dezső és Krencsey Mariann

szúra nyúlt a felszólalásom, de olyan fontosnak tartom és annyira alapkérdésnek azt, amit érintettem, hogy kénytelen voltam ezt elmondani.

Befejezésül szeretnék a kiútra vonatkozólag még valamit megmondani. Eszem ágában sincs az, hogy

magunkat, vagy rendezőinket csalhatatlanoknak tartsam és hogy abban lássam a megoldást, hogy senkivel, semmivel nem törődve, végezzük ezt a munkát, és ha jönnek egy témával, akkor abból filmet kell csinálni.

Én azt javaslom, hogy igenis meg kell tárgyalni a stúdiótervet; a stúdióterveinek tárgyalása témaviszonylatban történjen meg, ahol van olyan követelmény, amivel én mélyen egyetértek, amit Révész elvtárs vetett fel, hogy előírják esetleg — ezt csak példaképp mondom —: egy évben öt vígjátékot kell a stúdiónak elkészítenie, és ha nincs meg az öt vígjáték, akkor más vállalkozásra nem adunk engedélyt. Ezt is el tudom képzelni. Ez kell a közönségnek. Csináljuk meg és meg is tudjuk csinálni, ha másként oldjuk meg a kérdést; ha kap bizonyos morális és anyagi megbecsülést ez a műfaj, ami eddig keveset kapott.

Tessék állást foglalni: teljesíti-e a Hunnia a maga feladatait, ha ilyen és ilyen problémaköröket, témaköröket feldolgoz?

Ez az egyik dolog. A másik: ezen túlmenően a témakör kötelező — ilyen értelemben kötelező — előírása mellett teljes felelősségtudattal tudjunk dolgozni a filmek realizálásán, és nem úgy, mint eddig.

A fő kérdés, amit fel akartam vetni, az, hogy hol látom azt a béklyót, amelynek feloldása nélkül egyetlen lépéssel nem fogunk tudni tovább menni. Elnézést kérek a hosszú szónoklatért.

De ha már mindenképpen azt akarjuk, hogy az maradjon, a történet vége felé tegyünk bele egy jelenetet, amelyikben a Főigazgatóság vezetője oldja meg a problémákat. Ellenkező esetben — s ekkor elővették a fenyegetést — a Főigazgatóság a pártközpont illetékeseihez fordul, és a filmet leállíttatja.

Mi a szakmai segítséget, még ezek után is hajlandók voltunk elfogadni. Mi több, még azt is, hogy ezt a szakmai javítást ők ellenőrzik. Néhány nap múlva azonban, olyan levelet kaptunk két példányban a Vízügyi Főigazgatóságtól, ami már minden emberi képzeletet felülmúl. Idézzük a levélből. (Betűhíven — A szerk.):

„A Megszállottak című filmforgatókönyv átdolgozásával kapcsolatos általános igények: 1. Az alapkonfliktus ne a csatorna-csőkút ellentét (ez s minden további az ő kiemelésük), hanem a csőkutakat felkaroló lelkesedés és a pénzügyi, jogi, gazdasági, övutossági szabályok lassító hatása között kell kifejtetni. 2. Az „Intézet” emberei ne önmagukból eredően álljanak szembe Benével (a film hőse), hanem őket is kényszerítse fékezésre a jogi,

pénzügyi, stb. szabály. 3. A konfliktust a képviselőnek nehézségeket elhárító felső intézkedése felé, de az illetékeseken keresztül.”

Senki ne gondolja, hogy ez agyrém. Ez van a levélben. S még ennél több is:

„3. oldal. 1. kép. TÖRLENDŐ. 11—17. oldal. 6. kép. TÖRLENDŐ. Az egész jelenetsor felesleges, más módon kell érzékeltetni az ellentétet s okát.”

Ezt ők csak jobban tudják, nem?

De gyereünk tovább:

„41. oldal. 14. kép. TÖRLENDŐ. 50. oldal. 18. kép, a dialógust módosítani!”

Ők maguk meg is adják, hogyan kell módosítani, nemcsak itt, a 69, 82, 83, 97, 98, 104, 114 stb. oldalon is.

Idézzük azonban pontosan:

„121—123. oldal. ÁTDOLGOZANDÓ. 150. oldal. ÁTIRANDÓ. 160. oldal. 60. kép TÖRLENDŐ. 186. oldal. ÁTIRANDÓ. 189. oldal BŐVÍTENDŐ a következőképpen: A képviselő intézkedik a hivatalban. Telefonok. Rendkívüli pénzügyi engedmények. Terr-terfelmérések. Soron kívüli keret. Lázus mozgás, felszabadult sóhajtasások. Hivatali táblák: gazdaságok

vezetősége, vízügyi hatóság stb. Utazó emberek, vízügyi autók, szórófejserelés stb.”

Ez, kérem, nem vicc.

„192. oldal. 17. kép. ÁTIRANDÓ”

Ez nem vicc.

Átírandó, törlendő.

Az ember csak áll és nem tudja, mit szóljon.

S mindez Magyarországon történik ma, 1961 novemberében, két nappal a XXII. kongresszus után.

Meddig?

GALAMBOS LAJOS

(Megjelent az Élet és Irodalom 1961. nov. 11-i számában. Az Országos Vízügyi Főigazgatóság közleményében — megjelent az Élet és Irodalom 1961. dec. 16-i számában — ajánlándó Galambos Lajos azon állítását, miszerint „hosszú időn át akadályozták a csőkút öntözési rendszer elterjedését”, felsorolja azokat az intézkedéseiket, amelyek a nagyüzemi csőkutas öntözés megvalósítását szolgálták. Az elkészült film befejezésében a képviselő [Ladányi Ferenc] oldja meg a végsőkéig elkeseredett, drámai helyzetet.)